

Recenzijos

DOKUMENTACIJA APIE XVII AMŽIAUS KLAIPĖDOS KRAŠTO LIUTERONŲ BAŽNYČIOS PADĖTĮ

HELMUT HANS JURGEN ARNAŠIUS (ARNASZUS)

Klaipėdos universiteto Literatūros katedra
Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: helmutarnaszus@gmail.com

Klaipėdos miesto ir valsčiaus Evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų tekstų publikacija¹ be jokių išlygų yra itin svarbus indėlis į lietuvių ir Europos kultūrų bei religijų istoriografiją. Leidinio rengėjos Ingė Lukšaitė ir Sabina Drevello bei Klaipėdos universitetas parodė, kad tokie darbai gali būti atliekami ne vien vokiečių istorikų, kurių baltistikos tyrimais dažniausiai tenka remtis nuo pat mūsų rašto pradmenų.

Vizitacijos dokumentai pateikiami ir originalo kalba, kruopščiai transkribuojant dabar ir vokiečiams sunkiai įskaitomą gotikinį šriftą, ypač kai jis rašytas skirtingų raštininkų ir neįprastu XVII a. braižu. Už šį darbą tikrai reikia dėkoti p. S. Drevello. Ji tik keliolikoje

vietai suklydo, bet ir tai pati pažymėjo. Tai mokslinio kruopštumo pavyzdys.

Problema iškyla pateikiant tekstą lietuvių kalba, kas yra būtina, tačiau keblu vien dėl abiejų kalbų žodžių neatitikimų ir jų semantikos sankirtos. Šios užduoties leidėjams, deja, nepavyko deramai atlikti. Doc. I. Lukšaitė, be abejo, susidūrė su itin sunkiai įveikiama užduotimi – teksto pateikimu lietuvių kalba. Tai galbūt atleistina žinant, kaip stipriai per tuos 350 metų pasikeitė pati vokiečių kalba, jos leksika, gramatika, semantika. Be to, baroko laikų kanceliarinė kalba yra labai įmantri, kupina visokiausių kalbinių vingių ir ornamentų, kurie būdingi tos epochos architektūros ir tapybos kūriniais. Kiekvienas raštininkas stengėsi parodyti savo gebėjimus konstruodamas ilgus ir sudėtingus sakinius, dažnai užimančius visą puslapį. Įskaityti tokius rašinius ir recenzentui nebuvo lengva, prireikdavo

¹ *Klaipėdos miesto ir valsčiaus Evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai.* Sudarė ir parengė doc. habil. dr. Ingė Lukšaitė ir Sabina Drevello. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2009. ISBN 978-9955-2.

kantraus narpliojimo. Ir lotyniškų frazių vartoseną nelengvina lektūros, tuo labiau kad ji anaiptol neatitinka klasikinio stiliaus, o yra vadinamosios virtuvinės lotynų (vok. *Küchenlatein*) kalbos raiška. Leidėjai šias problemas bandė apeiti atsakydami pažodinio vertimo, pasirinkę daugiau ar mažiau tikslų teksto atpasakojimą (referavimą). Deja, atpasakojant tekstą ne tik prarandama tiksli informacija, bet ir neperteikiami dažnai liuteronams būdingi itin tiesmuki, šiurkštūs posakiai, stilistikos ypatumai, kurie, be visko, suteikia informacijos apie tuomečio aukštuomenės ir valdininkų bendravimo su paprastais parapijiečiais ir vietiniais kunigais psichologiją bei įpročius. Tokiu būdu ir socialinės hierarchijos įtaka žmonių bendravimui, ypač kunigijos ir Bažnyčios klierikų požiūris į parapijiečius liutuvius ir vokiečius, tampa neaiški, nors, tiesa, pats dokumentų turinys aiškiai byloja buvus pasaulietinės ir bažnytinės valdžios priespaudą.

ŠIEK TIEK PRŪSIJOS ISTORIJOS

Leidėjų redaguoti itin įdomūs vizitacijų dokumentai reikalauja būti susipažinusiems su jų istoriniu ir bažnytiniu kontekstu. Išsamiam įvade doc. Ingė Lukšaitė pateikia labai vertingos informacijos šiuo klausimu. Kaip ir visuomet, autorė pasižymi pateikiamų istorinių faktų ir nuorodų tikslumu, išvadų atsargumu. Norėčiau pateikti tik kelias pastabas. Viena yra susijusi su periodizacijos ir schemizacijos problema, kurios, ypač Hegelio, Winckelmanno, von Rancke's, Spenglerio, Mommseno sistemų

paveikti, vokiečių istorikai neišvengia ir šiais postmodernizmo ir dekonstruktyvizmo laikais. Antai I. Lukšaitės minima Heinzo Schillingo konfesionalizacijos teorija, kurią šis iškelia iki „istorijos mokslų kategorijos“ aukštumų, veikiau yra tam tikrų bažnyčių istorijos Prūsijoje datų žymės, kurios vargu ar bepritaikytinos kaimyninėje Lenkijos ir Lietuvos valstybėje ar net Brandenburge ir likusioje Vokietijoje, kur kartais tie patys kultūriniai procesai vyko visai skirtingais laikais arba visai nevyko. Apibendrinimai remiantis įvykiais tik vienoje teritorijoje nėra pakankamas pagrindas kurti naujas teorijas – užtenka tiksliai aprašyti dokumentais pagrįstus „nusidavimus“, kaip savo darbuose pavyzdinčiai rodo Ingė Lukšaitė.

Galbūt reikėtų priminti, kad vizitacijas pradėjo jau hercogas Albrechtas, sekdamas senomis Romos bažnyčios tradicijomis. Tačiau iš pradžių griežtai liuteroniškoje Prūsijoje vyskupai, apribojus Lutherio liturgiją dviem (iš pradžių trimis) sakramentais vietoj septynių, tarp kurių yra ir kunigų išventinimas, neteko buvusio sakralumo, tapo savotiškais hercogo, kuris pasiskelbė esąs ir „aukščiausiasis vyskupas“ (s u m m u s e p i s c o p u s), bažnyčios tarnautojais, dažniausiai valdovo skiriamais prezidentais arba superintendentais. Vėliau, 1566 m., luomų opozicijai spaudžiant, teko atkurti Pomeranijos ir Sembos vyskupystes. Pastarajai priklausė ir Klaipėdos valsčius. Vizitacijomis buvo manoma atremti į Prūsiją apsigyventi kviečiamų ir dėl pradžioje oficialiai skelbiamos konfesinės tolerancijos bei materialinių pažadų atvykstančių kito-

kių religinių įsitikinimų žmonių įtaką. Tie žmonės buvo vadinami sektantais, tarp jų baptistai, reformatai ir spiritistai, Lutherio niekinamai vadinami svajotojais (vok. *Schwärmer*), juos vėliau pakeitė pietistai. Nors liuteronai ortodoksai niekuomet patys nesiekė įgyvendinti religinio pakantumo, tačiau nuolat reikalavo pripažinti jų konfesijos išskirtinumą. Todėl vadinamoji prūsiškoji tolerancija liko daugiau epizodinė. Pačios vizitacijos tapo pasaulietinės ir bažnytinės valdžios instrumentu.

Kalbėdami apie Prūsijos valdovų titulus ir pačios valstybės statusą, deja, ir istorikai dažnai klysta. Pateiksiu tik kelias pastabas. Didelę įtaką Rytų Vokietijos žemėse turėję didikai Hohenzollernai yra kilę iš Švabijos (vok. *Schwaben*), kur iki šiol ant vulkano formos kalno viršūnės netoli Siegmaringeno miesto stūkso didinga jų pilis. Jau XII a. pabaigoje už nuopelnus Reichui jie tapo Niurnbergo pilies grafais (vok. *Burggraf*), vėliau įsigijo turtingą Ansbacho miestą Frankene, 1415 metais pasižymėjo karuose ir tapo pernelyg galingais konkurentais, todėl Vokietijos karalius Sigismundas Luksemburgietis atsikratė Friedricho I von Ansbacho atiduodamas jam į leną skurdžias Brandenburg žemes², kurios tuomet dėl konfliktų

su slavų kunigaikščiais dar buvo nesaugios ir nederlingos, vokiečių pamažu iš slavų (liuticai, abodritai sorbai) grobiamų teritorijų paribys, Šventosios Romos imperijos vis toliau į rytus stumiamas ir naujai žymimas pasienis. Šios Hohezollernų-Ansbacho-Brandenburg linijos markgrafas Albrechtas von Ansbachas tapo Šv. Mergelės Marijos vokiečių ordino (kryžiuočių) didmeistriu, po nevykusio pasipriešinimo buvo priverstas pasiduoti ir likti Abiejų Tautų Respublikos lene, bet užtat jis 1525 m. tapo pasaulietiniu hercogu Prūsijoje, nors ir ne Prūsijos hercogu, nes Prūsijos suverenas liko Abiejų Tautų Respublikos karalius. Dėl titulų reikia pabrėžti, jog minėti Hohenzollernai tapo Brandenburg kurfiurstais ir markgrafais³. Lėbavimu ir girtavimu garsėjęs Brandenburg kurfiurstas Johannas Sigismundas, 1613 m. persikrikštijęs kalvinistu, o 1618 m. paveldo teise tapęs hercogu Prūsijoje, šios konfesijos Prūsijoje įvesti nesugebėjo, nes uždraudė Lenkijos karalius [4, 165; 3, 75]. Tačiau nuo to laiko Brandenburgas ir Prūsija tapo vieninga, tos pačios Hohenzollernų giminės valdoma valstybe, vadinama Brandenburg-Prūsija (vok. *Brandenburg-Preussen*), o Johannas Sigismundas ir jo sekėjai tapo Brandenburg kunigaikščiais ir hercogais Prūsijoje. Johanno

² Šventosios vokiečių nacijos Romos imperijos (vok. *Das Heilige Römische Reich deutscher Nation*) kaizeris dėl konfliktų su popiežiais bei didikais neturėjo stipriai centralizuotos valdžios ir todėl nuo 1273 m. buvo renkamas svarbiausių Vokietijos kunigaikščių, kurių buvo trys arkivyskapai ir keturi pasauliečiai. Brandenburgas 1324 m. irgi tapo tokia privilegijuota kunigaikštyste, kurią iš savo tėvo, Vokietijos karaliaus Karlo IV

Liuksemburgiečio, paveldėjo jo sūnus Sigismundas (1378 m.). 1410 m. tapęs Vokietijos karaliumi, jis savo ruožtu patikėjo ją grafiui Friedrichui I von Hohenzollernui (1415 m.).

³ *Kur-* iš *küren*, vid. vok. kalboje *kieren* – „rinkti“, vėliau „iškelti, paskelbti“ kokį nors laisvą didiką, pradedant nuo grafo, Romos imperijos kaizeriu (nuo *Caesar*), o *Mark* yra (imperijos) pasienio valda, teritorija.

Sigismundo anūkas Friedrichas Vilhelmas I, vadinamas didžiuoju kurfiurstu, valdęs nuo 1640 m., ne vien dinastiniais sumetimais liko reformatu (jis vedė Olandijos princesę Luisę Henrietę von Oranien), dėl to Berlyno ir Karaliaučiaus dvare, skirtingai nuo pavaldinių miestiečių ir valstiečių, kurie laikėsi liuteronybės, įsivyravo kalvinizmas. Kurfiurstas Šiaurės karuose tarp Švedijos bei Lenkijos ir Lietuvos valstybės, pragmatiniais sumetimais kariavęs tai vienoje, tai kitoje pusėje, pagaliau pasiekė, kad 1657 m. Lenkija pripažino Prūsijos hercogo suverenitetą. Būtent šis kunigaikštis valdė mūsų nagrinėjamų vizitacijų metais ir jas inicijavo. Taigi, istoriškai formaliai būtų netikslu kalbėti apie Prūsijos, turint omenyje Rytprūsius, kunigaikštystę (vok. *Fürstentum*), nes ji iš hercogystės tik vėliau tapo karalyste, kai Brandenburgo kunigaikštystės kurfiurstas ir hercogas Prūsijoje Friedrichas III 1701 m. pats pasiskelbė karaliumi Friedrichu I – vėlgį Prūsijoje, bet ne Brandenburge, kurio kurfiurstu, o ne Prūsijos karaliumi jis liko⁴. (Rytų) Prūsija formaliai niekuomet nebuvo kunigaikštystė, nors Brandenburgas-Prūsija istorikų ir liaudies buvo vadinama Prūsija, ir abiejų žemių valdovas mėgo save vadinti aukščiausiu titulu, taigi, Prūsijos karaliumi, tačiau juridiskai Brandenburgas ir Prūsija liko atskiros valdos⁵.

⁴ Panašiai kaip 1871 m. Vilhelmas I, politiniais sumetimais norėdamas gauti kitų Vokietijos karalių, kunigaikščių ir suverenų pritarimą, buvo paskelbtas vokiečių kaizeriu (*Deutscher Kaiser*), o ne Vokietijos kaizeriu (*Kaiser von Deutschland*).

⁵ Tik karalius Friedrichas II (irgi vadintas

Vizitacijų kontekste paminėtinas Friedricho Vilhelmo I vaidmuo Šiaurės kare, kai Prūsija buvo jo atiduota kaip Švedijos lenas, o į Klaipėdos ir Pilavos uostus įleista švedų armija nuo 1626 m. ir iki 1635 m. siaubė kone visus aplinkinius miestelius bei kaimus, taigi Prūsijos, ypač jos šiaurinės dalies, ekonominė ir kultūrinė padėtis leidinyje dokumentuojamų vizitacijų metu vis dar buvo labai skurdi [1, 43]. Kurfiurstas gana brutaliais metodais siekė atitaisyti šalies finansinę padėtį, taip pat atsikratyti Lenkijos įtakos. Šios šalies pagalbos vis ieškojo ir jos užtarimu rėmėsi prieš absoliutizmą ir kalvinizmą stoję Prūsijos luomai, žemvaldžiai ir liuteronai. Paklusnumo didysis kurfiurstas juos mokė sušaukęs į Karaliaučių nuo 1661 iki 1663 metų trukusią Nuolatinę šalies tarybą (*Dauerlandtag*), kurios nariai buvo priversti paklusti kontribucijų už žemę ir pelną bei prekybos akcizų įvedimui – neapmokestinta liko tik aristokratija. Nepaklusę ar prieštaraujantys tarybos nariai buvo baudžiami galvos nukapojimu.

Tais absoliutizmo įvedimo metais ir Klaipėdos gyventojus, be abejo, sukrėtė kurfiursto beatodairiškumas. Antai Olecko vyriausiasis vaitas buvęs pulkininkas Christianas

didžiuoju) 1772 m. po pirmojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo formaliai neteisėtai savo valia pasivadino Prūsijos karaliumi. Tačiau tik žlugus Šventajai vokiečių nacijos Romos imperijai, kai jos kaizerį Franzą von Habsburgą Napoleonas priverstė atisakyti kaizerio karūnos, šios abi Hohenzollernų valdos galėjo vadintis Prūsijos karalyste [3, 89], istoriškai lyg paženklindamos išnykusios prūsų tautos atmintį.

Ludwigas von Kalcksteinas atsisakė duoti Friedrichui Wilhelmui ištikimybės priesaiką, kartu su dauguma aristokratų priešinosi vis naujiems mokesčiams, skirtiems armijai padidinti, ir už tai buvo nuteistas mirties bausme. Tačiau kunigaikštienės Luisės Henrietės užtarimu, buvo paleistas. 1670 m. jam pasisekė pabėgti į Varšuvą, kur prašė Lenkijos karaliaus pagalbos. Kurfiurstas tuomet patikėjo savo samdiniui, škotų pulkininkui Montgomery'ui pagrobti von Kalcksteiną. Sumanymas pavyko: Montgomery's su bendrais maištininką pagavo, supančiojo ir suvynioję į kilimą per sieną pergabeno į Prūsiją. Nors Lenkija ir smarkiai protestavo, von Kalcksteinas 1672 m. buvo įkalintas pagarsėjusios Klaipėdos tvirtovės požemiuose, kankinamas ir netrukus specialių kurfiursto paskirtų komisarų, nepaisant jokių įstatymų, nuteistas už „valstybės išdavystę“ ir pilies kieme jam buvo nukirsta galva [1, 42; 4, 175; 5, 135]. Vokiečių patriotinėje istoriografijoje didysis kurfiurstas garbinamas kaip tik už savo beatodairiškumą, už jėga išspaustais mokesčiais, akcizais bei dotacijomis sukurtą reguliariąją armiją, kuri padėjo vėlesnės Prūsijos galios pamatus⁶. Vizitacijos kaip tik liudija šį priespaudos laikotarpį, kai žmonės buvo engiami ne vien pasaulietinės valdžios, bet ir tiesiogiai protestantų dvasininkų, kurie

⁶ Prūsijos patriotas J. Sembritzkis šitaip komentuoja didžiojo kurfiursto sprendimus: *Friedrichas Wilhelmas, palauždamas Prūsijos aristokratiją, išvengė tokio pat (valstybės) likimo, kokį patyrė Lenkija. Tokiu būdu tikrai didis vyras diegia savo valią, nekreipdamas dėmesio į menkų sielų šnekesius* [5, 136].

beveik nebuvo finansuojami valstybės, bet savo pragyvenimu turėjo pasirūpinti patys, gavę nebent kelis arus žemės ir parapijiečiams skirtą prievolę pašarais karvėms ir kiaulėms šerti. Tokiame istorijos kontekste suprastinas ir kunigų (Martinio) vergiškas nuolankumas kurfiurstui, nuolatinė jų konkurencija su pasaulietine valdžia spaudžiant iš valstiečių prievoles.

Tekstologinės pastabos. Įžangoje paminėtus leidinio trūkumus galima atskleisti vien pačių tekstų interlinijinio vertimo būdu. Tačiau, kadangi neįmanoma peržiūrėti viso teksto, bandysime sukonkretinti pareikštas pastabas nors poros parapijų vizitacijų dokumentų pavyzdžiu. Šie dokumentai dažnai pasižymi tam tikru vientisumu, kai kur atskleidžia apgavystes, ilgai trunkančius ginčus, kunigų ir parapijiečių vaidus. Apsiribosime tik Priekulės ir Kretingalės parapijų vizitacijomis, todėl visų dokumentų nepateiksime. Vis dėlto tikimės, kad tokiu būdu atsiskleis ne tik leidėjų referavimo problematika, bet ir kultūrinio, etnografinio ir konfesinio atžvilgiais įdomi pasakojamoji medžiaga – tarsi intrigų kupina, prieštaringa provincijos religinio gyvenimo dramaturgija. Be to, tai suteiks recenzentui galimybę per kelis gana išsamiai aptartus įvykius ir personažus ne tik parodyti visą šio I. Lukšaitės ir S. Drevello sudaryto leidinio svarbą būsimiems moksliniams tyrimams, bet ir patikrinti esamas teorijas bei hipotezes, taigi, atlikti istorikui perspektyvų darbą.

Mūsų vertimai yra tiesiog „biurokратиškai“ pažodiniai, tokie, kuriuos teologai

ir lingvistai žino iš interlinijinių vertimų: sakiniai ir žodžiai tiksliai atitinka vienas kitą, per daug nepaisant kalbos, į kurią verčiama, stilistikos. Recenzentas tokiu kalbiniu juodraščiu siekia kuo tiksliau perteikti tekstus, o kita vertus – pademonstruoti vertimo sunkumus, sklandžią formuluotę perleisdamas kritiškam skaitytojui. Tekstų vokiškas originalas pateikiamas *paryškintu kursyvu*; interlinijinis recenzento vertimas – *kursyvu*; leidėjų pateiktas vertimas – Arial šriftu. Analizės skaidrumo dėlei tekstai dažniausiai pateikiami lygiagrečiais stulpeliais. Skaičiai tekstų pradžioje nurodo puslapį leidinyje.

PRIEKULĖS KUNIGO MARTINIO VAIDAI SU PARAPIJIEČIAIS IR VALDŽIA

Pirmiausia pateiksiu biografinių duomenų apie pagrindinius Priekulės dramos veikėjus. Svarbiausias yra parapijos kunigas Wilhelmas Martinis, Verdainės kunigo sūnus, nuo 1670 m. buvęs Priekulės kunigo Georgo Helmigo (ten kunigavusio nuo 1643 iki 1676 m.) adjunktu ir tapęs jo žentu. Tradiciškai jaunam vikarui, norinčiam tapti parapijos klebonu, buvo privaloma vesti arba kunigo dukrą, arba jo našlę. Wilhelmas, nepaisant visų konfliktų su vyresnybe, išbuvo Priekulės kunigu iki 1704 metų. Pasirodo, jo būta tikrai veiklaus ir dievobaimingo, o pinigai, kuriuos jis, kaip matysime, rinko visokiais parapijiečiams nepriimtinais būdas, buvo reikalingi jo sumanytai ir nuo 1688 metų pradėtai statyti bažnyčiai. Tuo tikslu 1688 m. kovo 27 d. visose Prūsijos bažnyčiose buvo renkamos aukos, vadina- moji kolekta. Bažnyčia buvo baigta statyti

Priekulės bažnyčia 1640 m.
Prūsijos valstybinė kultūros paveldo bibliote-
ka Berlyne. Kopija autoriaus

ir pašventinta 1697 metais. Taigi, Martinis rūpinosi parapijiečių sielovada ir, matyt, buvo įgijęs net Bažnyčios vyresnybės bei kurfiursto palankumą, ir tai liudija minėtoji kolekta [5, 102].

Klaipėdos valsčiaus vaitas Danielius von Dehmenas kilo iš turbūt neseniai praturtėjusios šeimos. Jo tėvas, taip pat vardu Danielius, 1637 m. įsigijo dvarelį Kauliuose, prie pat Kretingalės (vok. *Deutsch-Crottingen*). Danielius tapo vaitu 1678 m. ir mirė 1689 m. gegužės 6 dieną [5, 102]. Jis savo darbą atliko gerai, matyt, rūpinosi ir vietinių lietuvių dvasiniu gyvenimu, nes 1686 m. kartu su Klaipėdos komendantu Johannu Friedrichu Crügeriu padėjo kertinį akmenį

Šv. Mikalojaus (vok. *St. Nikolaus*) lietuvių bažnyčios statybai, ir ji buvo iškilmingai pašventinta jau kitų metų birželį [6, 176]. Knygos autoriai savo gana išsamiuose dalykiniuose komentaruose irgi pateikia kai kurių duomenų apie Martinį [6, 184]. Deja, duomenų apie gana svarbų vietinį dvarininką ir vaitą von Dehmeną leidinio sudarytojai nepateikia. Pasirodo, tarp Priekulės kunigo ir Klaipėdos vaito vyko savotiškos bažnyčių statybos lietuvininkams varžybos. Apie vyriausiąjį kunigą Christophą Schultzą žinome tik tiek, kad jis 1636 m. balandžio 5 d. gimė Karaliaučiuje, galbūt ten buvo didžiojo kurfiursto dvaro pamokslininku (*Hofprediger*), vyriausiuoju kunigu tapo 1673 m., mirė 1688 m. gegužės 13 dieną.

Kunigas Martinis visų pirma siekė valdžiai parodyti savo uolumą, skųsdamas parapijiečius, kurie nesilanko bažnyčioje ir nepriima Komunijos, minėdamas ir samdinius bei

tuos, kurie nuodėmėje, be sakramento, pasimirė. Šis 1678 m. sudarytas jo skundžiamų parapijiečių sąrašas apima 226 asmenis iš 78 vietovių, 166 samdinius ir 25 pasimirusius ir nepalaidotus (p. 141–158). Toks skundas, prašant valdžios drausminti „Šventojo sakramento niekintojus“, turi ir materialų pagrindą, nes už šį patarnavimą reikėdavo nemažai sumokėti kunigui.

1683 m. Martinis ir bažnyčios seniūnas pateikia vizitatoriams skundą dėl parapijiečių dvasinio gyvenimo trūkumų, kuriuos irgi prašoma ištaisyti skiriant baudas. Tai itin įdomus dokumentas, rodantis, kokios buvo daugelio parapijiečių nuostatos religijos atžvilgiu. Šiuo atveju reikėjo tikrai patikimai perduoti tekstą, nors to padaryti daugelyje aptariamo vertimo vietų nepavyko, praleidžiant svarbias sakinių dalis arba juos perteikiant tiesiog klaidingai.

Vizitatoriai klausia, kaip elgtis su nustatytais trūkumais. Kaip antai:

7. *Imgleichen in dem examine der Hurerrey befindlich, daß am meisten der Sonntag dazu gebraucht wirdt, undt zwar der Wirth auff Befinden dem Gesinde ohn bewußt auszugehen gestattet, daß ein solch Wirth auff befinden auch bestrafft werde.*

Taip pat egzaminuojant paleistuvystę buvo nustatyta, kad dažniausiai tam naudojamas sekmadienis ir būtent šeimininkas neapgalvotai leidžia tarnams išeiti (duoda išeigines), kad toks šeimininkas būtų nubaustas pagal (nustačius) aplinkybes.

Kadangi, kaip tyrimai rodo, paleistuvaujama dažniausiai sekmadieniais, kai ūkininkas šeiminą išleidžia, ūkininkas bus taip pat baudžiamas.

Visa tai liudija, kad ne visas Priekulės jaunimas paisė bažnytinio gyvenimo normų – kai kurie vengė dalyvauti ilgoose ir nuobodžiose pamaldose, per kurias privalomai tekdavo paaukoti ir pinigų rinkliavai.

Tų pačių metų pabaigoje Martinis dar kartą nurodo bažnytinės veiklos kliuvinius. Svarbiausias iš jų – dažnai dokumentuose minimas girtuokliavimas. „Kituose Priekulės kunigo skunduose dėl parapijiečių elgesio“, be kita ko, teigiama:

(159) *2. Ist eröffnet worden, das unleidliche Laster der Communicanten, welche nach dem Heiligen Wercke nebst erbetenen Gunsten etliche Tage nacheinander ein Gesuff haben undt, so lang was verhanden zusammen bleiben; deswegen Sie nicht ehe Communicieren biß Sie einen Gутten Vorrat sich versorget haben.*

Atskleidžiama nepakenčiama nepriimančių komunijos yda (nedorėbė), kurie po Šventojo darbo bei išprašytos malonės, kelias dienas iš eilės atsiduoda girtuokliavimui ir pasilieka kartu, kol dar ko nors yra (turi); todėl jie nepriima komunijos anksčiau, nei jie bus apsirūpinę gera (gerio) atsarga.

(160) <...> pranešta apie Komuniją priėmusių ištvirkavimą: kelias dienas ją priėmę jie girtuokliauja. Todėl jie nebus prileidžiami prie Komunijos iki jos neužsitarnaus.

Vėliau kunigas pateikia panašų skundų ir prašymų dėl baudų skyrimo sąrašą, kuriame, pavyzdžiui, sakoma:

5) *Ob nach der Predigt alle der Zehen strafftey bleiben sollen?*

Ar po pamokslo visi tie girtuokliai turi pasilikti nebausti?

Ar po pamokslo visi turi bausmių sąskaitas laisvai tvarkyti?

6) *Weilen die Unzucht überhand nimmet, dabey aber mit unterläufft, daß solche Personen mit Bewust ihres Greuels sich frevendtlich zu Gottes Tisch halten, daß darüber bey der Bestrafung absonderlich geahndet werden möge.*

Kadangi paleistuvystė ima viršų, bet tuo pačiu atsitinka, kad tokie asmenys, suprasdami savo baisumą (piktadarybę), (vis vien) šventvagiškai lankosi prie Dievo stalo, kad dėl to baudžiant reikėtų ypatingai atsižvelgti [dar labiau bausti – H. A.].

Kadangi, kaip tyrimai rodo, paleistuvaujama dažniausiai sekmadieniais, kai ūkininkas šeimyną išleidžia, ūkininkas bus taip pat baudžiamas;

Už girtuokliavimą pamaldoms skirtu metu Liuteronų bažnyčia jau nuo seno skyrė nemažas baudas, tam reikalui buvo įsteigta net sava bažnytinė policija. Čia jau minimi ir smuklininko nusizengimai, kuriais drumsčiamas sekmadienio šventumas.

Dar griežčiau protestantai žvelgė į neleistiną, nesantuokinę jaunų žmonių meilę, ypač jeigu jaunuoliai priklausė skirtingiems socialiniams sluoksniams. Kaip žinoma, aristokratams prievarta imti kokią nors tarnaitę ar valstietę buvo įprasta ir retai tebaudžiama, nes priklausomi žmonės net skūstis negalėdavo išdrįsti. Labai daug ką apie luomų ir

lyčių nelygybę sako Bažnyčios nuosprendžiai „dorybei“ nusikaltusiems jaunuoliams. Juos cituojame iš 1684 m. lapkričio 21 d. vizitatorių nurodymų „dėl nusikaltimų“ (a d d e l i c t a): *1. Kristupas Jodgrigellis, buvęs žemės kamerarijaus tarnas, privalo dėl savo bobos, su kuria jis dar prieš vestuves buvo kūniškai susimaišęs ir apie tai nutylėjęs, kadangi jis neturi jokių geležinių (pinigų), vieną sekmadienį atlikti bažnyčioje atgailą (prikautytas) geležinėje apykaklėje (Halseysen). Bruzis, Johano Paltinaičio tarnas, privalo dėl įvykdyto paleistuvavimo su boba, kuri pabėgo [o ne – kuris pabėgo, kaip supranta leidinio*

sudarytojai – H. A.], už bausmę atiduoti bažnyčiai 5 fl. ir, be to, vieną sekmadienį geležinėje apykaklėje atlikti bažnytinę atgailą – pinigine bauda imama iš jo šeimininko. 3. Simonas Baušelis dėl užkietėjusio (užsispyrusio, nuolatinio) paleistuvavimo turi bažnyčiai duoti 10 fl. kaip sunkią bausmę. 4. Jurge Jostet iš Voveriškių, kuris su merga pakartotinai (vėl) varė paleistuvystę, baudžiamas 20 fl. valdžios bei 20 fl. bažnyčios naudai ir kad ateityje nuo to susilaikytų, o priešingu atveju bus suvesdintas su kekše. Kad mergpalaike Catherina privalo 3 sekmadienius atlikti atgailą prie bažnyčios altoriaus. ... 6. Janis su Catherina, Bundelio tarnas ir tarnaitė, kadangi jie vienas su kitu paleistuvavo, privalo būti suvesdinti ir, kadangi nepasiturintys, atgailauti už paleistuvavimą geležinėse apykalėse. ... 8. Brenkui iš Drevernos (Drawehnen) pavesta, kadangi jis nepadarė su savo sūnum, kaip jam pavesta, mergpalaikei Urtei, kuri yra pastojusi nuo jo sūnaus, bet jau atlikusi bažnytinę atgailą, duoti jai karvę vaiko išlaikymui. 9. Hansulis iš Siemon Piktvardžių [vietovės pavadinimas – H. A.], kuris apvaisino Urtę, Šakio iš Drevernos dukterį, sumokėti turi 10 fl. valdžios ir 10 fl. bažnytinę bausmę, mergpalaikei duoti 1 karvę, mergpalaikei privalo 3 sekmadienius atgailauti prie bažnyčios altoriaus. 10. Christučiui iš Petrokų yra pripažintas alimentų davimas dėl vaiko išlaikymo ir jis privalo dėl to mergpalaikei duoti 1 karvę. 11. Urtę, potabelio Glaseno dukterį, kuri nuo Christofa Donelaičio, tarnavusio pas Bernardą Voigtą, apsigavė ir pabėgo, pastoję, privalo 3 sekmadienius atgailauti prie bažnyčios altoriaus.

12. Michelis Almonaitis iš Meselių, kuris apvaisino tarnaitę Gedrutę, privalo nustatyti bausmę 10 fl. valdžiai ir 10 fl. bažnyčiai duoti, bet kekšę privalo 3 sekmadienius atgailauti prie bažnyčios altoriaus. Galima spėti, kad šie į Senajame Testamente⁷ aprašytus panašūs bausmių skyrimai už lytinio dorovingumo pažeidimus ir už nesantuokinį santykiavimą yra itin griežto kalvinistų požiūrio išdava (kurfurstas buvo kalvinistas). Skaitant šį

⁷ Žr.: Biblijoje, Lev (Kun) 19–20 sk., užrašyta daugybė įstatymų dėl lytinių nusikaltimų, kurių dauguma baudžiama mirties bausme. Pavyzdžiui, Lev 20.10 sakoma, kad santuokos laužymo su artimojo žmona atveju abu turi mirti (paprastai – užmušti akmenimis) ir t. t. Į čia minėtus atvejus panašus Lev 19.20, kur vyras sugula su kitam pažadėta, bet neišpirkta verge, tačiau jie ne užmušami, bet vyras privalo sumokėti už nuostolius vieną ožiaragį kaip kaltės auką, kurią kunigas atnašauja pačiam Jahvei. Ant Jahvės altoriaus sudeginami aukojamų gyvulių taukai ir kraujas, o krūtinė, kulšys ir t. t. priklauso „Aaronso sūnums“ (Lev 7. 28–38). Liuteronai kunigams atlygio reikalauja grynaisiais. Prūsijoje jauni žmonės, nuteisti už tai, kad pasimylėjo, jiems skirtą pinigę ar materialinę baudą turėdavo atiduoti bažnyčiai, nes toks nusikaltimas buvo laikomas Dievo įstatymo pažeidimu. Tai buvo traktuojama kaip Bažnyčios teisės atvejis ir baudžiama pagal *Codex iuris canonici*. Nuodėmės visada būdavo geras bažnyčių pasipelnymo šaltinis. Būtų įdomu atsekti, kada ir kodėl biblinės nuostatos pasikeitė. Jos pačios, beje, kilo iš Babilonijos, kur garsiajame Hamurabio įstatyme už prievartavimą baudžiama mirties bausme, o už santuokos laužymą abu meilužiai paskandinami surišti; kita vertus, jei tėvas pripažįsta vergės vaikus savais, tai šie tampa lygiateisiais su jo santuokiniais vaikais (§170). Tokie įstatymai driekiasi nuo seniausių laikų iki Klaipėdos krašto vizitacijų. Šią istoriją dar reikia atsekti ir šiuo konkrečiu atveju, kuris, kaip matome, turi ir universalumo.

tekstą iškyla nemažai intriguojančių klausimų, susijusių su Prūsijos liuteronų bažnytine tvarka ir bausmių skyrimu, kuriuos formuluoti ir spręsti paliekame kitiems. Primename tik rašytojos Ievos Simonaitytės motinos ir jos pačios likimą – jai net karvė nebuvo skirta...

Bažnyčios tvarka (lot. *recessus*) nustato imti:

Už krikštą 6 grašius;

20 gr. iki 106 gr. už jungtuves;

10 gr. už mirusiojo palydą;

2 gr. jeigu nelydi;

3 flor. vynei už 3 šventes po 1 butelį;

Tačiau ir parapijiečiai netruko savo ruožtu paskusti kunigą vizitatoriams. Pavyzdžiui, pats potabelis padėjo priekuliškiams sudaryti tokį Martino virš nustatytos normos reikalaujamų mokesčių 1684 m. sąrašą, kurio ištrauką (p. 160–161) pateikiame:

Martinis reikalauja:

15 gr., nuo 5 kūmų po 3 gr., duonos ir 2 vištas

1 floriną nuo jaunikio, 15 gr. nuo liudininko,

10 gr. už užsakus, arba teterviną arba žąsį;

1 floriną;

12 gr.;

6 flor. už 3 butelius; ir t. t.

Be to, kunigas gerokai viršija leistinas aprūpinimo buities reikmenimis ir maisto

produktais normas. Daug pasako ir šis von Dehmeno *memorialas* dėl kunigo elgesio:

(p. 162) *Kadangi vakar dieną p. kunigas Priekulės, priešais delegatų (paskirtųjų) komisiją pastoviai neigė, kad jis nuo lavonų, kuriuos jis lydėjo, ne vieną lenk. floriną ėmęs, bet daug mažiau ir neprivalomai (bet laisvu noru) reikalaujās; todėl aš pasistengiau į tą reikalą išsamiau pažiūrėti. Galiu nurodyti tik vieną tikrą atvejį – būrą iš Vilkyčių vardu Antonas, kad jis už savo žmonos palydėjimą, kadangi ponas kunigas kitaip nesutiko, privalėjęs 40 grašių duoti; nenoriu dar priminti, kad per senojo Fergaičio, kurfiursto išdo pavaldinio, laidotuves pamaldos nebuvo laikomos tol, kol jis nepristatęs gero jaučio į jo [kunigo – H. A.] ganyklą. Tuo aš tik noriu ponams didžiai gerbiamiems ir didžiai apšviestiems komisarams apytikriai išdėstyti kai kuriuos dalykus, kuriuos ponas kunigas savo nuožiūra (naudai) yra įvedęs ir jais juntamai spaudęs kurfiurstinius pavaldinius; šiuomi dar kartą apie nuostolius ir kaštus, kaip nusikalstamus, taip ir pakaltinamus, bet įprasčiausius [čia rašoma lot. apkaltos formulė: *dedamnis et expensis, tam causatis, quam causendis, quam solem nissime*] protestuodamas nuolankiausiai (paklusniausiai) perduoda visa tai Danielius von Dehmenas, 28 sausio 1684 m.*

(p. 161–162) Konstatuojama, jog Priekulės kunigas sudarytai komisijai neigė imęs 1 lenkišką auksiną, teigė imęs daug mažiau, nereikalaujās iš parapijiečių, nebent kas savo valia duodās; liudytojai nurodė valstietį Anthoną iš Wielkuten, kuris už žmonos laidojimą davęs 40 grašių; kunigas nepripažįstās, kad per šatulinio valstiečio Fergaičio laidotuves tol nesakęs pamokslu, kol klebonijoje negavęs gero jaučio; komisaras patvirtino, kad kunigas daugelį dalykų savo nuožiūra įvedęs ir tuo kurfiursto pavaldinius pastebimai išnaudojęs.

Apie kunigo Martinio bylos tolesnę eigą ir baigtį dokumentų trūksta, ypač apgailestautina, kad jo paties skundo raštas neišliko. Tačiau iš vyriausiojo kunigo Schultzo bei valsčiaus vaito von Dehmeno atsakymo į jo savigynos raštą, kuriame kunigas savo ruožtu kaltina vyriausiąjį kunigą ir vaitą, galima spręsti apie šios bylos esmę ir turinį. Konfliktas vyko anų laikų protestantams įprasta, tiesmuka ir net žeidžiančia forma – tai Lutherio šmeižikiškos kalbos prieš popiežių

ir kitus priešus paveldas. Deja, leidinio sudarytojai ir čia tekstus perteikia gan netiksliai, darydami vertimo klaidų. Norėdami suprasti reikalo esmę ir paskatinti skaitytoją imtis išsamesnės šių dokumentų analizės kultūros, etnografijos, sociologijos ir teologijos tikslais, Priekulės parapijos pavyzdžiu pateiksiu kai kurias raštų ištraukas, būtent Schultzo bei von Dehmeno atsakymus į 1684 m. vasarį nusiųstus Martinio skundus:

(169) *Die Klag- oder Viel-mehr Schmäh-schrift, Wilhelm Martini, Pfarrer zu Prökuls, wie sie in einem Libello famoso, nur daß sein Nabme darunter stehet, mehr ähnlich, also ist nicht Wehrt zu achten, daß sie be(r)antwortet werden, sondern wirdt indici illustri et sequo von uns unbilligst beschuldigten ante examen, nur zur Nach(t)richt kürzlich angeführet, waß von solcher Schmäh-schrift zu halten und wie sie anzunehmen.*

Skundo, arba veikiau – šmeižto raštas Wilhelmo Martinio, Priekulės kunigo, kuris labiau panašus į Libello famoso [šmeižto raštas – H. A.], tik kad po juo stovi parašas ir todėl jis nevertas tokio dėmesio, kad į jį būtų atsakoma, čia ryškia ir sektina nuoroda mūsų, nedorai, dar nieko nepatikrinus (neeg-zaminavus) apkaltintųjų, tik trumpai pateikiama žinia, kas apie tokį šmeižto raštą laikytina ir kaip jis suprastinas.

(165) Vyriausiasis kunigas Schultzas <...> skundą vadina šmeižtu ir nevertu dėmesio, mini gėdingą kunigo knygelę. Trumpai apibūdina, kas skunde yra šmeižtas ir kaip skundo teiginiai vertintini.

Toliau Schultzas ir von Dehmenas mini skriaudas, dėl kurių skundžiasi Martinis:

Jis (kunigas) savo skunde įvardija mūsų tariamus nuožmius veiksmus(:) 1. Nepakenčiamas persekiojimas 2. Jo tarnybos trikdymas 3. Jau seniai numatyta nelaimė, kuri dabar regima kaip didžiausia liepsna. [leidinio rengėjai verčia: seniai įžvelgęs nelaimę dėl gaisro – matyt, vok. žodis „Flamme“ – „liepsna“, klaidingai verčiamas žodžiu „gaisras“, ir suprantamas tiesiogine, o ne perkeltine

prasmė, kaip akivaizdu iš konteksto – H. A.] 4. Nepakeliama priespauda. 5. Dievo garbinimo trukdymas 6. Pastovus daugybės sielų apleidimas (daug sielų nuolatos prarandamos Dievui). 7. Nepakenčiamai nedori užpuoliai. 8. Vyriausiojo kunigo inspekcija slepia centnerių svoriu. 9. Barbarizmas, kurį jis 10. palygina su plytų deliojimu ir akmenų nešiojimu. 11. Užgauliojimas, kurio jokia kūniška širdis pakelti negali. 12. Suteikiama laisvė visokioms nedorybėms.

Šie bendro pobūdžio kaltinimai paskesnėse rašto dalyse tampa konkretesni ir į juos autoriai duoda atsaką. Kunigas apkaltina inspektorius nekorektiška procedūra, o šie

paeiliui tai atmeta. Pirmiausia ginčijamasi dėl inspekcijos procedūrų ir eigos. Paminėjime štai 7 punktą:

7. Klaget er, es sey nichts verabschiedet; Responsum: 1. Pastor hatt es von dem Ambt niemables begehret. 2. Sindt es nicht sonderliche Puncta gewesen, die den Pfarrer Concer-nieret, alß vielmehr den Kirchen Vater, der auch seine Verordnung bekommen, waß der Pfarrer zu letzt eingegeben, dass hätt nun bey dieser revision sollen vorgenommen werden.

7. Jis skundžiasi, kad nieko nenuspręsta; Atsakymas: 1. Kunigas to niekad iš tarnybos nereikalavo. 2. Nebuvo tokių ypatingų punktų, kurie liestų kunigą, o vien bažnyčios seniūną, kuris ir gavo nurodymus, o tai, ko reikalauja kunigas, tai privalėjo būti atlikta vizitacijos metu.

7) Kunigas skundžiasi, kad nieko nesutarta. [Atsakymas] 1. Kunigas dar niekad to iš valdžios nėra reikalavęs. 2. Nėra tokių taisyklių, kurios kunigui ir bažnyčios seniūnui pripažintų teisę gauti nurodymus, kurie vėliau įteikiami ir kunigui, jis taip pat juos būtų laiku gavęs.

Galbūt konfliktas ir Martiniui tapo pavojingas. Todėl jis griebėsi kraštutinės priemonės ir parašė tokį, deja, be datos, prašymą kunigaikščiui Friedrichui Wilhelmui⁸:

(p. 164) Šviesiausias, Prakilniausias Kunigaikštai, Maloningiausias Pone, jūsų Šviesiausiai Malonybei aš, varganas Dievo tarnas, keliaklupsčias ir maldaudamas drįstu pranešti, kaip aš jau keletą metų savo tarnystėje ne vien esu trukdomas, bet ir mano asmeniniam nepatogumui spaudžiamas, taip kad aš kasdien vis labiau karčiomis ašaromis negu tekančiu vandeniu esu priverstas savo veidą praustis. Tatai kitaip negaliu, kaip tik Jūsų Kurfürsto Šviesybei apie tai ir apie laukiamas betvarkes⁹ kartu su atsiųstais priedais bei pranešimu, kupinas pasitikėjimo, atskleisti, nuolankiausiai tikėdamasis iš Jūsų Aukštakilnybės Tėviškumo [vok. „Landesvater“ – krašto, valstybės tėvas – H. A.] Malonybės reikiamos

bei džiugios įžvalgos. Prašau bei nusižemindamas maldauju, kad Jūsų Šviesybė Kunigaikštiskoji Malonybė teiktųsi nereikšti nepasitenkinimo šitame [prašyme], bet maloniai priimtų jį tolimesniai palankiam nukreipimui¹⁰. Todėl, kad visa tai labiausiai palies Dievo garbę bei Jo Kunigaikštiskosios Šviesenybės kilniuosius interesus, todėl aš iš savo menkybės pusės pasižadu ir toliau deramiausiu nuolankumu dėl Jūsų Šviesybės Kunigaikštiskosios Malonės visų doriausio geranoriškumo šauktis Dievo, paklusniai ir paslaugiausiai nusižemindamas.

Jūsų Šviesiausiai Kunigaikštiskajai Malonei,
Nuolankiausias ir maldaujantysis tarnas
Wilhelmas Martinis,
Priekulės kunigas, Mummelio valsčiuje.

Šis puikus vergiško pavaldinių, net dvasininkijos nuolankumo valdovams dokumentas vertas tik trumpos pastabos rengėjams: Ku-

⁸ Pateiksime laišką su visais vartojamais titulais, nors dėl jų lietuviškų atitikmenų, jeigu tokių išvis yra, recenzentas nėra tikras.

⁹ *Unordnungen* – galima suprasti ir neigiamus potvarkius, kurių jis tikisi iš savo priešininkų.

¹⁰ *Beförderung* šiame tekste reiškia „pritarti“, „toliau pasirūpinti“ arba „nukreipti“, „nusiųsti“, „nuvežti“ į tinkamas instancijas, į kitas tarnybas ar pavaldinius, o ne paaukštinti pareigas.

Didysis kurfiurstas Friedrichas Wilhelmas.
Dail. Pieter Nassos, 1666

nigas praneša, kad daugelį metų jam trukdoma dirbti ir kad jis yra asmeniškai neteisybių patyręs. Todėl nelikę išeities, kaip kreiptis į kunigaikštį ir prašyti deramo paaukštinimo. Apie prašymą paaukštinti laiške nekalbama, jis būtų ir pernelyg drąsus šioje kunigo situacijoje.

KUNIGO VAIDAI SU SMUKLININKU

Ginčų istoriją galima baigti nuo iš pirmo žvilgsnio gana juokingai atrodančios kaimyninių apkalbų istorijos – Priekulės kunigo Martinio ir smuklininko Zögerio vaidų.

Kunigas Martinis konfliktavo su smuklės savininku dėl karčemos veiklos ir į tai Priekulės bažnytkaimyje buvo įsivėlusį smuklininko žmoną, kuriai veikiausiai trūko kantrybė ir ji išplūdo pernelyg šventu besidedantį kunigą dėl jų verslo trukdymų. Į smuklininko skundus Klaipėdos vyriausiajam kunigui Christianui Schultzui ir šio užklausimą Martinis atsako laišku, parašytu 1682 m. gruodžio 3 d.:

(p. 131–132) *Jo Didžiagerbtinybės, labai Garbinamojo* [vyriausiojo kunigo Chr. Schultz – H. A.] *pageidavimu, aš pakviečiau mūsų precentorių atlikti savo pareigas. Kas priklauso iš mano pusės, tai p. Zöger nebus šalinama nuo Dievo stalo, kadangi jiedu abudu nei jiems dalyvaujant, nei nedalyvaujant nebuvo ižeisti. Tuo labiau kad su ja aš nuo to laiko, kai ji po anų 6 savaitių¹¹ buvo palydėjusi mano žmoną į bažnyčią, nė žodžio nesikalbėjau. Dabar nori man primesti jų ižeidimą, kas, mano supratimu, ir kiek pamenu protu ir atmintim (rationeet notitia), nėra įvykę¹². Nes dalinai jų sklaidomi¹³ gandai, kad jis mane kartu su ponu Eckertu Nemmonijoje (kai jo kiaulė esą buvus paskersta pas mane žardyje¹⁴) nori kartu sudėti [buvus*

¹¹ Galbūt tai tos šešios „nešvaros“ savaitės po gimdymo, per kurias moterims buvo draudžiama lankyti pamaldas bažnyčioje. Arba kalba čia išdaryta ir sakoma žmoną prieš 6 savaites lydėjus namo.

¹² Arba – atsitikę; vok. *künfftiges* – „būsimas“, čia semantiškai reiškia, kad įvykis nėra realus, kad jis iš tikro neįvyko, todėl sakoma, kad jis yra tik galimas ateityje, bet ir ta ateitis tik prasimanyta.

¹³ *spannieren* – „pritempti“, čia – „prišnekėti nebūtų dalykų“.

¹⁴ *Widd* veikiausiai kilo iš vok. žodžio *Weide* – ganykla, o jeigu ji aptverta, tai būtų žardis, vok. *Gatter* arba *Pferch*. Galbūt vėliau ganykla buvo jungiama su kunigo ūkio kiemu, mat kunigai

kartu, susitikę] ir man nori primesti nedorybę [nedorą elgesį], apie ką aš vis dar laikiu išsamaus pranešimo, ir tuomet jam [vyr. kunigui – H. A.] nuodugniai išdėstysiu kaimyninį reikalą: dalinai apie aną skundikę, kad ji visus prie bažnyčios gyvenančius lietuviškai dviem skirtingais atvejais kelių žmonių ir jų tarnų akivaizdoje keikusi **Glosnus**¹⁵ [glušius, gležnius ? – H. A.] **Schelmus** [šelmis – H. A.] bei (tai sakau nenorėdamas pažeisti Tau deramo orumo nei pagarbos) **Kallespiesas** [kalės biesas – H. A.], apie ką aš tačiau turiu surinkit tikresnę (išsamesnę) žinią. To priežastis turėtų būti, kad aš dėl minėtosios kiaulės noriu paversti (parodyti esant) jos vyro žodžius neteisingais ir niekais. Jeigu ji ir pati dėl šių įžeidinėjimų pageidautų susitaikymo [kaip bus kunigo parodyta – H. A.], tačiau jos vyras nuolat atkeršijęs būtų ir galeitų, kai tik pageidautų, bet kada per savo [kurią nors?] moteriškę [bobą] mane aršiausiai išniekinti ir po to vėl pageidauti susitaikymo. P(onia) Zöger tai daro nebe pirmą kartą, apie ką aš dar labai gerai moku prisiminti apie jos gyvenimą mano amžinatilį pirmtako laikais. Aš nenoriu dar labiau supainioti (sunarplioti) šios dabartinės bylos su ja, todėl nuolankiai prašau Jūsų Didžiagerbiamybę uždrausti jai bet kokius kivirčius. Už būsimus reikalus negaliu priimti jokio susitaikymo, tuo labiau tokiuose svarbiuose dalykuose negaliu leisti būti niekinamas moteriškės, turinčios tokį vyrą, kuris aštrina

turėdavo savo bei šeimos išlaikymui skirtus galvijus, kiaules, vištas ir t. t. Todėl jiems (dažnai iš bendruomenės laukų, iš bendrų ganyklų) buvo skiriamos ganyklos karvėms. Jos priklausė kunigo ūkiui ir dažnai buvo tiesiog šalia jo kiemo, kažkur už tvarto (bet nebūtinai – tai priklausė nuo kaimo seniūno geranoriškumo). Kunigas buvo kaimo svetimkūnis, bažnyčios konsistorijos ar vyskupo atsiųstas tarnauti iš visai kitur. Todėl jis iš esmės savo turto neturėjo, o tik tai, kas jam buvo paskirta iš parapijos. *Widdem* galėjo reikšti ir kunigo ūkį su lauku.

¹⁵ Lietuviški teksto žodžiai rankraštyje išskirti kitu šriftu.

šiuos ietgalius. Jeigu Jūsų Didžiagarbybė labai garbusis oficialiai pageidautumėt su manim kalbėti, tuomet aš esu visada pasiruošęs.

Rengėjai šį tekstą suprato šitaip (p. 130): <...> kunigo Martinio laiške iš Priekulės 1682 m. gruodžio 3 d. vyriausiajam kunigui Ch. Schultzei pranešama, kad priimti dirbti du precentoriai; kad, laiško autoriaus nuomone, poniai Zöger netrukdoma būti prie Dievo stalo, kad jis nei į akis, nei už akių nėra įžeidęs ir jau seniai su jais nesikalbėjęs. Tačiau jaučias pareigą apie nesutarimą paaiškinti: dabar ji norinti paliudyti, kad kunigas juos įžeidęs. Iš dalies jis [ponas Zögeris] pats padėtį įtempiąs, jis norįs kunigo ir pono Eckerto iš Nemunyno (Nemmonien) elgesį suplakti (neva jis klebonijoje savo kiaulę skerdęs) ir nedorumą kunigui priskirti <...>.

Čia matome, kad vertėjai ne viską suprato teisingai, iš to išplaukia netikslus tolesnių įvykių dėstymas.

Tai paskatino valščiaus vaitą von Dehmeną 1683 m. spalio 16 d. parašyti Martiniui atsakomąjį laišką, kuriame sužinome apie smuklininko nusiskundimus, kad kunigas (p. 135–136). <...> jį namuose bei karčemoje nepakenčiamai vargina, kai jis sekmadieniais žmonių pageidavimu (reikalui esant) jiems padeda maistu bei gėrimu; todėl jis nuoširdžiai prašo būti apsaugotas nuo kunigo neteisėtų trukdymų, kuriuos šis jau yra kelis kartus liepęs pagalbininkams (*Potabeln*) prieš jį imtis, tuo labiau kad neseniai paskelbtame kurfiursto potvarkyje nesakoma, jog sekmadieniais ir tarp abiejų pamaldų (*pamokslių*) negalima žmonėms reikiamai ir saikingai pateikti valgyti ir gerti; taigi nuomotojas turi būti paliktas be trukdymų, <...> ir visokių vaidų bei ginčų išvengimo dėlei jo daugiau netrukdyti

su potabeliu ir šiame reikale liautis būti savu (savavališku) teisėju. Jeigu kai kurie būrai karčemoje netinkamai elgtųsi, tai tarnyba ir toliau laukia pranešimo apie juos tolimesnių tyrimų dėlei. Valdžia reikalauja nesauvaliauti ir teisinius sprendimus bei tyrimus palikti jai.

(p. 174) **5. Daß ich die Sonntags Höckerey und Kuppeley¹⁶ eingeführet. R: auch hierin hat er zu viel gesprochen, dan nicht ich sondern die hohe Herrschaft daß Standt Geldt¹⁷ bey der Kirchen vorlängst angeordnet, undt da sein Freund Nahmens Reichwaldt inhalts dem Littauischen Kirchen Recess Tit(ulo) Von der Kirchenvater Pflicht undt Verrichtung zu erlegung des Stands Geldes vom Kirchenvater angehalten werden, hat er diese Verordnung, die von S(eine)r Churfürst(lichen) Durchlaucht anno 1639 Confirmieret mit dem Nahmen der Sonntagshöckerey und Kuppeley beleet, weßfaß die Beachtung an seinen Ohrt gestellt sein lasse.**

Kad aš įvedęs sekmadieninę prekybą bei mainų prekybą. A(tsakymas): ir šiame jis pernelgys daug pasakė, nes ne aš, o aukščiausioji valdžia seniai nustatė prekyvietės mokesť šalia bažnyčios, ir kadangi jo draugas, vardu Reichwaldtas, atitinkamai pagal lietuviškų bažnyčių potvarkį, pavadintą (T i t u l o) „Apie bažnyčios seniūno pareigas bei darbų vykdymą“, buvo įpareigotas bažnyčios seniūno sumokėti šiuos prekyvietės mokesčius, (ir) tuo jis šį potvarkį, kuris buvo patvirtintas Jo Kurfurstiškosios Šviesybės 1639 metais, (ir) pavadintas Sekmadienio prekiavimo bei mainų Prekybos vardu, kurio vykdymą aš dabar pastačiau savo vieton. [įstačiau juos galioti – H. A.]

Tačiau vaidas tęsiasi. Dar konkrečiau į kunigo skundus atsakinėja vaitas von Dehmenas jau pirmiau cituotuose „Atsakymuose į Prielūks kunigo skundą“ 1684 m. vasario 3 d. Ir čia tenka apgailestauti dėl atpasakojimo netikslumų. Palyginkime 5 punktą:

(p. 168) Kaltina, kad įvedęs sekmadieniais prekiavimą. [Atsakymas]: perdėtas kaltinimas, kadangi ne valsčiaus vaitas, o aukščiausioji valdžia bažnyčiose jau seniai nustatė vietų suoluose (rango) mokesť. Jo draugas Reichwaldtas, pagal Lietuviškų bažnyčių potvarkio skyrių „Bažnyčios seniūno pareigos ir jų vykdymas“, suolų mokesť susirinkti įpareigojo bažnyčios seniūną, jis turi nurodymą, kurį 1639 m. patvirtino kurfiurstas, o jį pavadino „Sekmadienio paleistuvavimas ir prekyba“, ir dėl to leido sekmadieniais prekiauti laikantis nustatytų taisyklių.“

Čia itin ryškiai iškyla tekstų atpasakojimo ir su tuo susijusios netiesioginės jų interpretacijos trūkumai. Von Dehmenas pagrindžia įsaką Reichwaldtui sumokėti turgavietės mokesčius remdamasis kurfiursto įsaku. Apie bažnyčios suolų mokesčius tekste

nekalbama, tad lieka neaišku, kodėl apie juos rašo rengėjai. Kalbama apie šalia bažnyčių aikštėse įrengtas parduotuvėles arba prekybos vietas turguose (vok. *Markt-Stand*), už kurias būdavo tvarkingai mokami mokesčiai

¹⁶ Dėl vok. žodžio *Kuppeley* reikia pasakyti, kad jis dažniausiai, o ypač šiandien, reiškia „sąvadavimą“ (ne „paleistuvystę“), tačiau šiame XVII a. tekste jis reiškia mainų prekybą, derėjimąsi, tad kai minimi bažnyčios potvarkiai, apie sąvadavimą apmokestinimą tikrai negali būti kalbama.

¹⁷ *Standgeld* – mokesť, kurį prekeivis turi sumokėti už nuolatinę prekyvietę, kioskelį ar paprastą stovimą vietą turguje. Vok. *Stand* reiškia „stovas“ (kitame kontekste ir „luomas“ arba „padėtis“); bet *Stand* yra ir pastovi, nuolatinė buvimo, dažniausiai sėdėjimo, vieta. Apie tokias kalbama iškilus problemų dėl mokesčių už jas.

kunigams. Viduramžių katedros buvo tiesiog aplipusios krautuvėmis, dirbtuvėmis, net bankais ir viešnamiais. Po reformacijos ir katalikų valdose buvo pereita prie pamaldesnio gyvenimo, o liuteronai, ypač reformatai, savo ruožtu suprato ir ekonomikos bei amatų svarbą. Tačiau kaip tik nuo XVII a. vidurio į Prūsiją ėmė skverbtis pietistinis judėjimas, vėliau ypač noriai priimtas liutvininkų [2, 167 ir toliau]. Galbūt kunigas Martinis ir buvo vienas tokių pirmųjų pietistų, nors jo priešininkai tvirtina jį turėjus glaudžius ryšius kaip tik su smulkiaisiais verslininkais, savo draugais. Dėl tokių nesklandumų šis aptariamas leidėjų tekstas neturi aiškos prasmės. Deja, klaidingai supratus minimą tekstą, visas gana intriguojantis kunigo ir jo draugų vaidas liutuvų skaitytojui lieka nesuprantamas.

Intarpas: Apie nuosavas vietas suoluose, beje, vizitacijose kalbama ne kartą. Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto bažnyčios vizitacija ištis skaitome apie tai, kad kai kurie žmonės turi savo nuolatinius suolus (vok. *Stände*) arba net savo kėdes. Ypač mažose bažnyčiose giedotojų choras stovėdavo šalia altoriaus, kaip buvo įprasta ankstyvaisiais viduramžiais, kai vienuoliai stovėdavo atskirti nuo žmonių už ar šalia altoriaus ir giedodavo, todėl šis bažnyčių vidaus plotas vadinamas choru. Gana anksti ir protestantų bažnyčiose įsivyravo suolų arba puikiai išpuoštų krėslų

garbiems parapijiečiams bei klierikams tradicijos. Vietos buvo vardinės ir už jas mokama bažnyčiai. Tokios krėslų eilės, tiesiog aukštųjų luomų sostai, stovėdavo bažnyčios chore iš abiejų altoriaus pusių (vok. jie vadinami *Chorgestühl*). Bažnyčios choras, įprastai vidaus architektūros dalis, nebūtinai siejasi su giedotojų choru, nors jis dažnai stovėdavo ir apsidės chore už altoriaus. Protestantai vėliau juos perkėlė į emporą prie vargonų. Pavyzdžiui, Klaipėdos miesto vizitatoriaus „sprendimų“ (*Decision*) pirmame punkte kalbama apie tai, kad žmonės, ypač jau turintys savo vietas (vok. *Stände*), per didžiąsias šventes nesigrūstų prie altoriaus, prie choro, vien dėl savo patogumo. Nedrausmingieji bus du kartus perspėti, o trečiąjį kartą varpininko bus gėdingai nuvedinti (p. 49). Apie tai išsamiai svarstoma ir nurodoma vizitacijos antrame punkte. Jame itin išryškėja socialiniai skirtumai, būdingi ir Liuteronų bažnyčiai. Minima, kad vizitatoriai dėl vietų suoluose bažnyčios seniūnams išaiškino teises nuostatas, anot kurių vietovės <...> *piliečiams ir piliečių vaikams, kaip vyriškoms taip ir moteriškoms personoms, yra duotina pirmenybė priešais svetimus, tačiau tarnams bei tarnaitėms neturi būti išvis skiriamos jokios vietos* (p. 50). Dėl miestelėnų ir biurgerių vietų ginčų priimami konkretūs sprendimai, minimos nuomos kainos, paveldo teisės ir kt. Apie tai kalbama von Dehmeno atsakyme:

(p. 174) **6. Daß er den Krüger daselbst, welcher biß Dato keinen Sontag oder Bußtag absq(ue) scandalo vorbey gehen lassen, gesärcket. R.: Ist gleichfalls**

Kad jis (vaitas) tenykštį smuklininką, kuris iki šiolei dar nė vieno sekmadienio nei atgailos dienos be tokio skandalo nėra praeiti leidęs,

(p. 168) Kaltina, kad palaikė smuklininką, dėl kurio iki šiol nė vienas sekma-

*Auffbürdung, welche Pfarrer zu be-
weisen obliegt; Wann Reichwaldt die
zeither nicht (nicht ?) zu erlegung des
Standgelds, da mann es erfahre, daß
er bey der Kirchen feilgehalten, wäre
angehalten undt dem Praecentori
den ärgerliche Tabagk undt Brandt-
weischenck wäre verbothen worden,
würde Pfarrer wieder mich nichts zu
sprechen gehabt haben, (weil aber
diese beede), die da Fax et tuba al-
les Streits in diesem Negotio gewesen
seine nahe Freundte sein, alß hatt
er sich auch dererhalber zum Schein
den Eyyfer des Sabbats angenommen
inmaassen er mit Stillschweigen
vorbeygehet, daß er so vel Jahr her
mit gefallen angesehen, dass so wohl
Reichwaldt alß andere die Höckrey
am Sonntag getrieben.*

*esą palaikęs (stiprinęs). A(tsakymas):
Tai irgi kaltinimas (užkrovimas),
kurį kunigui privaloma įrodyti; jeigu
Reichwaldtas, prekystalių mokesčių
mokėti, kai buvo sužinota, jog jis prie
bažnyčios siūlė (prekes), nebūtų buvęs
priverstas, o ir precentoriui pasipik-
tinimą keliantis tabako bei brendžio
[turbūt, naminės degtinės – H. A.]
pardavimas (nebūtų buvęs) uždraus-
tas, tuomet kunigas nieko nebūtų
turėjęs prieš mane pasakyti, tačiau
kadangi šiedu, kurie buvo viso šio
ginčo bylos fakelas bei tūba¹⁸, yra
jo artimi draugai, todėl jis jų dėlei
ir dėl akių prisiėmė (apsimetė) šabo
gynėju, kai jis tylėdamas eidavo pro
šalį, tiek metų tai su pasitenkinimu
matydamas, kaip ir Reichwaldtas ir
kiti sekmadieniais varė prekybą.*

dienis ar atgailos
diena be skandalo
nepraėjo. (Atsaky-
mas): Šį kaltinimą
dar reikia įrodyti.
Kai Reichwaldtas
laiku neįmokėjo
mokesčio už vietas
suoluose, kai buvo
sulaikytas bažny-
čioje parduodantis
stiprų tabaką ir
vyną, kunigas tai
žinojo, bet apie tai
niekam nepranešė;
kadangi jie buvo
draugai, o kitais
atvejais kunigas
rodė parodomąjį
uolumą.

Visas šis ginčas tarp vyriausiojo kunigo Schultzo, vaito von Dehmeno ir kunigo Martinio galbūt suprastinas kaip aukštesnės valdžios, kuri buvo suinteresuota oficialiai leidžiama prekyba smuklėse, nes iš jų galėjo rinkti mokesčius, ir vietinio kunigo, kuris uždarbiavo imdamas rinkliavą iš bažnyčios teritorijoje sekmadieniais prekiaujančių smulkių prekeivių, pavyzdys. Tai liudija ir 7 punktas, kuriame aprašomas ginčas dėl to, kad kunigas norėjo išvis uždrausti smuklininkui sekmadieniais net nėsčioms moterims

maistą ar gėrimus parduoti, o von Dehmenas nurodo tarnybinį potvarkį, kuris nedraudžia smuklininkams teikti valgių ar gėrimų ligoniams bei silpniems žmonėms; <...> *tai, kad kunigas nenorėjo leisti smuklininkui net nėsčiai moteriai gerti paduoti, (vyko) vien todėl, kad smuklininko vardas Zögeris, o ne Reichwaldas ar koks kitas.* Tuo šis vaidas dokumentuose baigiamas. Jis išties vertas istorikų, kultūrologų ir ypač kraštotyrininkų dėmesio, nes atskleidžia kai kurias XVII a. bažnytinio ir pasaulietinio gyvenimo peripetijas.

TRUMPAI IŠ RUSNĖS

Tuo laiku, kai Priekulėje vyko ginčai tarp kunigo ir valdžios, kurie veikusiai baigėsi kunigo pergale, nes jis pastatė bažnyčią ir

¹⁸ Lotyniškas posakis *fax et tuba* reiškia garsų ko nors viešinimą, triukšmingą skelbimą; senovėje apie didelių švenčių miestuose ir kaimuose pradžią skelbdavo heroldai, anksti rytą su fakalais ir tūbomis žygiuodami gatvėmis.

sulaukė visos Prūsijos paramos šiam reikalui, Pamaryje – Karklėje, Rusnėje, Kintuose, Šyšoje, žmonės dar labiau priešinasi konfesinėms prievolėms, vengia pamaldų, atvirai ir slapta gyvena pagal senus lietuviškus papročius ir tradicijas. Bažnyčios jiems tik užkrauna materialinę našą skirdamos daugybę mokesčių, rinkliavų ir lažą. Kaip tik tuo vizitacijos protokolai ir yra įdomūs. Juos panagrinėjus susidaro visai priešingas vaizdas,

nei skelbė sena Bažnyčios istorikų doktrina, esą, krikščionių tikėjimas būtų buvęs visų džiugiai priimtas, žmonės tik ir laukę Žodžio skelbimo. Aptariamasis leidinys vertingas kaip tik tuo, kad padeda koreguoti tokias nuostatas. Bendrame Bažnyčios istorijos, tiksliau, konfesijų sklidimo problematikos kontekste čia pateikiama itin svarbios faktologinės medžiagos vėlesniems tyrinėjimams. Pavyzdžiui, Memoriale dėl Rusnės rašoma:

(p. 225) *Ad punctum 3. Wen daß Gebeth Laut ernster Vorordnung eines Hoch Ehrwürdigen Consistorii in den Dörffern jährlich wird verhöret, ist lauter¹⁹ Ungehorsam, man kann wenig vor sich bekommen, sowohl an Alten als Jungen, weil sie nicht parieren wollen.*

Kai pamaldos (maldos) pagal rimtą (svarbią) didžiai gerbtinos Konsistorijos potvarkį yra kaimuose kasmet tikrinamos (egzaminuojamos), tuomet (rodosi) vien nepaklusnumas – mažai ką galima iš jų, kaip senųjų, taip ir jaunųjų, išsikviesti pas save (priešais komisiją), kadangi jie nenori paklusti.

(p. 222) Kai kasmet kaimuose klausomos (tikrinamos) maldos, kaip nurodo konsistorija, kyla garsiai parodomas nepaklusnumas, todėl iš to būna menka nau-
da ir seniems, ir jauniems, nes jie nenori klausyti.

Ši tema ypač intriguojanti ir turėtų rūpėti Bažnyčios istorikams. Ji nusidriekia per ištisus vizitacijos dokumentus.

KRETINGALĖS BAŽNYČIOS PERIPETIJOS

Pažvelgsime tik į kai kurias Kretingalės bažnyčios peripetijas, kurios susijusios su konfesinėmis kovomis pasienyje tarp Prūsijos ir Lietuvos. Vizitacija vyksta Kretingalėje²⁰,

Prūsijos pasienyje, o Kretinga priklausė Abiejų Tautų Respublikai. Pasienyje artimai kirtosi senoji Katalikų bažnyčia ir liuteronų konfesijos, kurias abi kovojančios šalys suprato kaip visiškai priešiškas religijas: katalikams protestantai buvo eretikai, verti tik laužo, kad šitaip ugnimi apsivalę turėtų nors mažą galimybę pelnyti Dievo malonę; protestantai Romos popiežių vadino Antikristu, katalikus – Šetonui atsidavusiais velnio vaikais. Taigi, mūsų aptariamų vizitacijų laikais nuožmi konfesijų kova dar tebevyko, o abiejose sienos pusėse gyvenantys žmonės buvo geri pažįstami, daugelis net giminės. Lietuvoje buvo prasidėjusi kontrreformacija, vienuoliai, jėzuitai ir klierikai visais būdais slopino protestantizmą, o šis nė kiek neatsiliko, bandydamas priversti Prūsijos piliečius

¹⁹ *Lauter* – „vien tik“ arba „ištisai“, o ne „garsus“, kaip klaidingai suvokia leidinio rengėjai (tikriausiai kildindami žodį iš *laut* – garsus).

²⁰ *Vok. Deutsch-Crottingen*, čia vad. *Neu-Crottingen*, Naujoji Kretinga; *Deutsch-Crottingsche*, kaip aiškina leidinio rengėjai, būtų būdvardis, taigi apytikriai, bet gramatiškai tiksliai išvertus – „Vokiečių kretingiškoji“.

katalikus perimti naująjį tikėjimą. Po 30-ies metų konfesinio karo buvo pasiektas kompromisas: kiekvienos valstybės gyventojai privalėjo priimti jos valdovo konfesiją pagal formulę, cujus regio, ejus religio (kieno valdžia, to ir religija). Už nusižengimus šiai nuostatai kiekviena šalis skyrė bausmes atsižvelgdama į tai, kaip su tokiais nuodėmingais nusidėjėliais elgiasi kita, t. y. pagal

Senajame Testamente minimą, bet vargu ar kada nors pažodžiui taikytą jus talionis (akis už akį). Vieną iš tokios religinės kovos pavyzdžių matome ir Kretingalės inspekcijos dokumentuose. Savo nuožmumu ypač įdomus atsakymas į klausimą, kaip elgtis su katalikais, vykstančiais į savo bažnyčią anapus sienos. Įdomus ir 4-as punktas:

(267) *Weyl bißhero etzliche Churf Unterthanen, so Papistische Religion, aber doch in unser Kirchspiel eingewidmet sein, alß da sindt die Meddiker²¹, nicht allein ihre Kinde sondern auch ihrer Gärtner Kinder, so unser Religion über die Grentze nacher Garszden zur Taufe fuhren, sich auch aldar copullieren lassen; Wie dann dieses im verwichenen Jahr zwey mahl geschehen, damit sie nicht allein deßwegen gebührend abgestraft, sondern auch vermahnet werden mögen, sich hinführo deßen zu enthalten. Nachdem notorisch daß zu Cronttin-gen und anders wo die Clerici und Mönche mit unsers Glaubens genoßen procediren, wirdt billig poena talionis observiret, und müssen die Päßstischen, so auch unserer Seite wohnen, darzu angetrieben worden, daß so wol zur Tauffe als Trauung sie die Ihrigen nach unserer Kirche bringen, die Strafe der Misshandlung sol gewiß*

Kadangi iki šiol kai kurie kurfurso pavaldiniai, turintys papistų²² religiją, bet vis tiek prirašyti (priklausantys) mūsų diecezijai, kaip antai Meddikai, ne vien savo vaikus, bet ir savo daržininkų vaikus, esančius mūsų religijos, vežė per sieną į Gargždus krikštytis, taip pat ten leidžiasi tuokiami; kaip tai praėjusiais metais du kartus atsitiko, idant jie ne vien dėl to būtų tinkamai nubausti, bet ir būtų perspėjami ateityje nuo to susilaikyti. Kadangi tapo žinoma, kad Kretingalėje ir kitur, kur klierikai ir vienuoliai elgiasi su mūsų religijos nariais, toliau bendrauja, todėl bus teisinga pritaikyti (jiems) taliono bausmę, ir popiežiškieji, gyvenantys mūsų pusėje, turi būti verčiami tam, kad jie ir krikštui, ir tuoktuvėms savuosius atvestų į mūsų bažnyčią; kankinimo bausmė jiems privalomai skiriama, o jeigu

(261) Iki šiol kai kurie kurfiursto pavaldiniai, tarp jų ir medikai, yra katalikų tikėjimo, bet priskirti mūsų parapijai, jie ne tik savo, bet ir savo daržininkų, kurie yra liuteronų tikėjimo, vaikus į Gargždus krikštyti ir tuoktis veža; praėjusiais metais buvo du tokie atvejai, jie ne tik turėtų būti deramai nubausti, bet ir paraginti, kad susilaikytų (nuo tokių veiksmų). – Aki-vaizdu, kad Kretingoje ir kitur, kur klierikai ir vienuoliai viršija (skaičiumi) mūsų tikėjimo žmones, teisėta naudoti kūno bausmes, ir katalikai, kurie gyvena mūsų pusėje, turi būti priversti, kad savuosius (pavaldinius) krikštyti ir su-tuoktų į mūsų bažnyčią pristatytų; nepaklusnieji turi būti baudžiami, o jei

²¹ Išties neaišku, ar minimi *Meddikker* yra „medikai“ (bet tuomet būtų rašoma *medici*), ar šeima tokia pavarde.

²² Katalikus, sekdami Lutherio pavyzdžiu, protestantai niekinamai vadino papistais, t. y. popiežiaus šalininiais. Dėl kalbos autentiškumo palikime šį žodį, suteikiantį tekstui spalvingo anų laikų šiurkštumo.

erfolgen, und da von unserer Religion sich dessen zu unterwinden so frech sein solte, würde die Straffe in duplo erlegen und die Halßeisen anstat der Kirchenbuß stehen müssen.

jie būtų tokie įžūlūs (ir toliau) vengti mūsų religijos, tuomet bausmė būtų skiriama dvigubai, o vietoj bažnytinės atgailos uždedama kaklo geležis.

būtų tiek įžūlūs, kad mūsų tikėjimo atsisakytų, turi būti dviguba bausmė paskirta – vietoje atgailos kaklą į apkautos įverti.

Idomus ir, deja, leidinio rengėjų likęs nesusprastas 13-as punktas. Jame figūruoja jau iš Priekulės vaido žinomas von Dehmenas, iš kurio parapija reikalauja nemažų pinigų. Reikia pripažinti, kad tekstas čia ganėtinai

painus, sakinyys yra perdėm ištęstas, jo dalys (frazės) nukeltos kažin kur. Kalbama apie 250 markių paskolą Kretingalės bažnyčiai, kurios grąžinimo klausimas sprendžiamas. Iš pradžių rašoma:

(p. 269) *Die 250 Mk. nebst den Interessen gemeeß der 1667sten Kirchen Rechnung, so uf Seel(ige)²³ Herr Christian Krohnen geführet worden, der armen Kirchen zu zahlen.*

Tos 250 markės kartu su palūkanomis, anot 1667-ųjų metų sąskaitos, kuri buvo atidaryta amžinatilį pono Christiano Krohnen, turi būti sumokėta neturtingai bažnyčiai.

(263) Pagal 1667 m. sąskaitas po apklausos [nustatyta], kad 250 mk. turi ponas Christianas Krohnenas vargšei bažnyčiai sumokėti.

Padarius tokią klaidą, nenuostabu, kad Klaipėdos vizitatoriaus priimtų sprendimų leidinio rengėjai nesuprato. Pasistengsim išsiaiškinti šį išties kaspinuočio ilgumo sakinį (vokiečiai tokius sakinius taip ir vadina –

Bandwurmsatz). Taigi, iš pradžių sakoma, kad ilgos diskusijos dėl šios 250 markių su palūkanomis problemos buvo užbaigtos Klaipėdoje spalio 2 dieną ir nuspręsta:

(p. 269–270) *Alldiweyl H(err) von Dehmen das vor 30 Jahren hero schon von Ihm der Kirchen legiertes geldt alß 250 Mk. (dafür die Kirche am besten Ort bey dem Altar ein Erbbegräbnis vor sich und die Seinigen gegeben), welche bey Seel(igem) H(errne) Hausvogt Krohnen u(nd) folgender Erben*

Kadangi p(ono) von Dehmeno jau prieš 30 metų bažnyčiai paskolintos 250 mk. (už tai bažnyčia davė jam ir jo saviškiams paveldimą laidojimo vietą prie pat altoriaus), kurios [markės] buvo padėtos pas amžin(atilį) p(oną) vaitą Krohneną ir jo paveldėtojus už palūkanas, bet apytikriai prieš metus buvo nuimtos,

(p. 263) [Nustatyta], kad ponas von Dehmenas prieš 30 metų paskyrė 250 mk. sumą (dėl to bažnyčia jam ir jo artimiesiems palaidojimui skyrė geriausią vietą prieš altorių), suma buvo pas vaitą Krohneną ir jo paveldėtojus investuota, maždaug prieš

²³ *Der Seelige* – „palaimintasis“ (nuo žodžio *Seele* – „siela“), kuriuo galima būti tik mirus, danguje; taigi verstina „amžinatilį“, nes p. Krohnenas jau miręs.

auf Interesse(n) gelegen, vor ein Jahr ohngefehr gehoben, die Handschrift ist dem Debitori wieder zurückgekehret; eine Glocke, darinnen sein Nahme gezeichnet, dafür gekauft und der Kirchen zugestellt, und also ein anderer Donativ darauf gemacht, sollte Er zwar billigster Capithal und Interesse stehen, alß der, an die schon längst vergebne Consideration seiner Mühe und andern Meriten dieser Kirchen erwiesen zu haben, wird das Capithal an der Glocke angenommen, die Interesse aber alß das u(nd) alterum tantum der 250 Mk, weil die Kirch so einen großen Schaden, alß die ohne dass sehr nothdürftig ist, nicht leiden kann, wird H(errn) Dehmen bezahlen müssen und seinen Regress an dehm nehmen, der diese Interesse zu zahlen verbunden ist.

o sutartis (rankraštis) grąžinta skolininkui; varpas, kuriame įrašytas jo vardas, buvo už juos nupirktas ir pristatytas bažnyčiai, taigi kita paskirtis (Donativ) iš to (iš paskolos) padaryta, nors jam teisėtai priklauso kapitalas ir palūkanos, (taip kad) jis teisingai (elgdamasis) turėtų kapitalą ir palūkanas pastatyti (palikti), kaip tas, kuris už jau seniai suteiktą pripažinimą [kapai prie altoriaus bei vardas varpe – H. A.] dėl šiai bažnyčiai parodytas jo pastangas ir kitus nuopelnus, pripažįsta kapitalą kaip įdėtą į varpą, tačiau palūkanos, kurios kaip tokios sudaro dvigubai 250 markių (sumą), – kadangi bažnyčia tokio didelio nuostolio ir, be to, būdama labai nuskurdusi, negalėtų išverti, – (todėl) p(onui) Dehmenui turės užmokėti ir savo regresą imti iš to, kuris yra įpareigotas sumokėti palūkanas.

metus buvo padidinta, rankraštis buvo debitoriui sugražintas; varpas, ant kurio jo vardas išliets, už tą sumą nupirktas ir bažnyčios pakabintas, tai padarė kitas dovanotojas, jis turi atitinkamą kapitalą ir sumą duoti, kaip tas, kuris jau į seniai išleistus pinigus jokių teisių ar reikalavimų nebeturi; apsvarsčius jo pastangas ir nuopelnus, parodytus šiai bažnyčiai, kapitalas bus varpams paskirtas, 250 mk. sumą ponas Deimenas turi sumokėti, kadangi bažnyčiai dabar yra padaryti dideli nuostoliai, jai būtinai reikalingos lėšos ir ji negali įsisenėjimo tęsti; taip pat bus padengtos skolos, nes su tuo yra susietas sumos sumokėjimas.

Čia bažnyčios hierarchų veikiausiai turimas omenyje ponas Dievas, kuris už gerus darbus su palūkanų kaupu atlygina Danguje. Tai visai neironiška. Šiame atsakyme į teisėtus von Dehmeno reikalavimus žadant atpildą Dangaus karalystėje, užuot juos patenkinus, išryškėja bažnyčioms būdingas noras pomirtiniais pažadais apeiti visus teisinius aktus ir įsigyti žemiškų turtų. Toks guodžiantis metodas von Dehmenui jau kartą buvo pritaikytas. Jis tik iš dokumento sužinojo, kad dar privalo grąžinti bažnyčiai pinigus, kuriuos, atseit, buvo pasiskolinęs dar prieš 30 metų – jis pats apie tai buvo

pamiršęs ir todėl nustebeš, kad dar yra skolingas – galbūt kunigas šią skolą buvo net išsigalvojęs...

Čia ne vieta imtis tikrai įdomaus sisteminio darbo su šiais neįkainojamais dokumentais. Tai nėra recenzento užduotis nei profesija. Blieka daryti išvadą, kad istorikui nederėtų naudotis vien leidėjų pateiktomis vokiškų tekstų santraukomis ar atpasakojimais dėl dažnokai pasitaikančių klaidų. Šiam tikslui mokslininkas turėtų arba pats gerai išmanyti XVII a. vokiečių barokinę kalbą, arba pasitelkti ją išmanantį kolegą. Kaip pirmoji įžvalga į anų laikų padėtį liuteronų

bažnyčiose, šio leidinio galėtų su išlygomis pakakti rašant mėgėjišką ar populiarinimo knygą.

Mažosios Lietuvos, Prūsijos valdovų vadinamos Prūsijos Lietuva arba tiesiog Lietuva, gyventojų, tarp jų ir lietuvių, istorija, kultūra ir konfesijos yra susijusios su šia Vokietijos pakraščio valstybe, o ne su Didžiąja Lietuva, kurios gyventojų likimas buvo visiškai kitoks. Lietuvinių gyvenimą galima suprasti tik Prūsijos, kurios piliečiais jie sąmoningai

buvo, kontekste. Prūsija etniniu atžvilgiu buvo itin daugialypė valstybė. Tuo ji tapo savotišku dabartinės į tautų ir kultūrų vienybę vedančios Europos ankstyvu etalonu, kurį pažinti yra ir politiškai aktualu. Visa tai atsispindi ir čia pateiktuose vizitacijos dokumentuose. Jų publikacija – dar kartą kartojame – savaime yra didelis Ingės Lukšaitės, Sabinos Drevello ir Klaipėdos universiteto nuopelnas tyrinėjant ne vien Klaipėdos kraštą, bet ir Europos kultūrų sąveiką.

NUORODOS

1. ENGELMANN, Bernt. *Preußen – Land der unbegrenzten Möglichkeiten*. München: Bertelsmann Vlg., 1979.

2. HUBATSCH, Walter. *Geschichte der evangelischen Kirche Ostpreussens*. Göttingen: Vandenhoeck & Rupprecht, 1986.

3. KOSSERT, Andreas. *Ostpreussen – Geschichte und Mythos*. München: Pantheon Vlg., 2008.

4. SCHUMACHER, Bruno. *Geschichte Ost- und Westpreussens*. 7. leid. Würzburg: Weidlich Vlg., 1987.

5. SEMBRITZKI, Johannes. *Geschichte des Kreises Memel*. Memel: Memeler Dampfboot Vlg., 1917.

6. SEMBRITZKI, Johannes. *Geschichte der Königlich-Preussischen See- und Handelsstadt Memel*. 2-as leid. Memel: F. W. Siebert Memeler Dampfboot Akt.-Ges., 1926.

Įteikta 2011 m. spalio mėn.